

ARISTOTELES'İN PARADEIGMA ANLAYIŞI VE CICERO'NUN RETORİKTEKİ KULLANIMINA ETKİSİ

Ceyda ÜSTÜNEL KEYİNCİ*

ÖZET

Aristoteles'in Peri Rhētorikēs yapıtının birinci ve ikinci kitabında, retoriksel akıl yürütme yöntemlerinden biri olan paradeigma üzerine verdiği tanımlar birbirinden farklıdır. Birinci kitapta paradeigma, diğer retoriksel akıl yürütme yöntemi olan enthymēma'dan bağımsız ve kendi başına yetkin bir akıl yürütme metodu olarak tanımlanırken; ikinci kitapta ise enthymēma'nın koşulları altında, onun bir parçası olarak ele alınmaktadır. Tanımlardaki bu ayrılık, Aristoteles'in paradeigma yönteminde akıl yürütmeyi, parçadan parçaya doğru mu yoksa bir genellemenin arabuluculuğuyla mı ilerlettiği sorusunu ortaya çıkarır. Bu makalede öncelikle Aristoteles'in verdiği bu iki farklı paradeigma tanımı, konu üzerine zıt bakış açısı geliştiren iki araştırmacı, Benoit ve Hauser'in tezlerinden yola çıkılarak incelenecek ve sonuçta birbiri ile çelişen tanımlardan hangisinin Aristoteles'te daha ağır bastığı gösterilmeye çalışılacaktır. Sonra, Cicero'nun De Inventione yapıtının birinci kitabında verdiği inductio tanımı ve örnekleri bu bağlamda ele alınacaktır. Sonuçta, Cicero'nun Aristoteles ile benzeşen ve farklılaşan noktaları ön plana çıkartılarak düşünürün metodu işleyiş yönteminin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunulacaktır.

Anahtar sözcükler: Cicero, Aristoteles, Retorik, De Inventione, Inductio, Paradeigma (παράδειγμα), Epagōgē (ἐπαγωγή), Deductio.

(Aristotle's Paradeigma Notion and it's Influence On Cicero's Usage in Rhetoric)

ABSTRACT

In the first and second book of Aristotle's Rhetoric, the definitions on the logical proof of paradeigma method differ. In the first book, paradeigma is defined as an independent and self sufficient method of argument from, another method of argument, enthymēma; however, in the second book it is evaluated as a part of enthymēma under it's reservation. These differences in definitions raise the question whether Aristotle progressed paradeigma's method of argument from piece to piece or under the mediation of a generalization. In this paper, these two different paradeigma definitions by Aristotle will be examined under the light of two different opinionated researchers Benoit and Hauser's views, and as a result, the view relating more to Aristotle than the other will be presented. Later, Cicero's inductio definition and examples which he gave in De Inventione will be evaluated concordantly. As a result, a contribution to the better understanding of the Cicero's procedure of applying the method will be made by highlighting the similarities and differences between Cicero and Aristotle.

Key Words: Cicero, Aristotle, Rhetoric, De Inventione, Inductio, Paradeigma (παράδειγμα), Epagōgē (ἐπαγωγή), Deductio.

*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı araştırma görevlisi. ckeyinci@ankara.edu.tr
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2014 Bahar, sayı:17, s. 289-307.
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Giriş

Aristoteles *Analytikon Proterōn*'da tümevarımı, uç ve orta terim arasında öteki uç aracılığıyla ilişki kuran¹ bir akıl yürütme biçimi olarak tanımlar ve o çok bilinen "safrasız hayvanlar" örneğini verir:

İnsan, at, katır uzun ömürlüdür.
Bütün safrasız hayvanlar insan, at ve katırdır.
O halde bütün safrasız hayvanlar uzun ömürlüdür.

Sonrasında ise orta terimin (insan, at ve katır) teker teker safrasız bütün hayvanların toplamından oluştuğunu düşünmemiz gerektiğini çünkü bir tümevarımın, bütününe içine girecek tikellerin hepsinin göz önüne alınarak (sayılarak) ilerlediğini dile getirir.² Gördüğümüz gibi tümevarım, tikellerden yola çıkarak tümele, tek tek durumlardan yola çıkarak genel bir sonuca ulaşan kısacası bize, gözlemediğimiz tekil durumlardan bütün hakkında bir yargıda bulunmamızı sağlayan bir akıl yürütme biçimidir. Sonuca ulaşmada deneyi ve gözlemi kullanmasından dolayı da tecrübeye³ dayanmaktadır. Ulaştığı sonuç ise çıkarımdan daha çok, içeriksel bir olasılıktır. Olgu doğrusuna (*a posteriori*)⁴ dayanan önermeleri konu edinen bu yöntem, bu yönüyle mantıktan daha çok bilgi kuramının, bilim felsefesinin ve deneysel bilimlerin konusu olmaya uygundur.

Daha çok olgu doğrusuna dayanan önermeleri konu edinen disiplinlerden biri de Retorik'tir.⁵ Disiplinin Yunancadan gelen kelime anlamı, kabaca "söz söyleme" ya da "dili ikna edici bir şekilde kullanma"dır.⁶ Ortaya çıkış hikayesi, retoriğin olgu doğrusuna dayalı yönünü daha iyi açıklayacaktır.

Sicilya'da tiranların kovulmasından sonra (MÖ 5. yy) halkın, tiranlarca askerlere dağıtılan topraklarını geri alabilmeleri için kurulan mahkemelerde, davacılar kendi haklarını kendileri savunmak zorunda kalırlar. Davacıların içine düştükleri bu durum, konuşma yetisi kullanılarak davanın iyi bir şekilde savunulmasının ve jüri üyelerinin sempatisinin kazanılmasının önemini ortaya koyar. Çünkü verilen toprakların kaydı tutulmadığı gibi, kurulan bu mahkemeler "hukuk bilgisinden yoksun, eski olayları anımsayanlar ya da anımsadıkları varsayılanlar"⁷dan oluşmaktadır. Koraks ve Tisias da davacıların yararlanmaları için bir kitap yazarlar⁸ ve

¹ 68a15-16.

² 68b28-29.

³ Grünberg, *Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları*, s. 371.

⁴ Grünberg, *a.g.e.*

⁵ Doğrudan alıntılar için Yunanca alfabe, gönderme yapılan kavram ve sözcükler için harf çevirisi kullanılmıştır. Antik yazarlar ve yapıtları için *OCD*'nin kısaltmaları temel alınmıştır. Kısaltmalar, okuyucuya kolaylık sağlaması açısından kaynakça içinde de verilmiştir. Aksi belirtilmedikçe bütün çeviriler tarafıma aittir.

⁶ Sözcük Yunanca "konuşmaya ait, konuşmacı ile ilgili" anlamlarına gelen *rhetorikos* sıfatından türemiştir (*LSJ*, "ῥητορικός" maddesi).

⁷ Dürüşken, *Roma'da Rhetorica Eğitimi*, s. 8.

⁸ Cic., *Brut.*, 2.12. 46.

retorik sanatının ilk kurallarını belirlerler. Daha sonra *rhetorica* okulu da açan bu iki öğretici, gençlere ikna etmenin yollarını öğretirler.⁹

Retorikte somut (Lat. *probationes artificialis*, Yun. *atekhnoi*) ve soyut (Lat. *probationes inartificialis*, Yun. *entekhnoi*) olmak üzere iki tür kanıt vardır.¹⁰ Yazılı bir belgeye, bir yasaya veya verilmiş bir ifadeye dayanılarak bulunan somut kanıtların aksine soyut kanıtlar, retorik sanatının ve mantığın ilkelerine başvurularak ortaya çıkarılırlar.¹¹ Retoriğin daha çok olası olanla (*eikos*) ilgilenmesi *a posteriori* doğrulara dayandığını gösterir. Tümevarım da “olgu” doğrusuna dayanan bu yönüyle, retoriğin içinde kullanılan önemli akıl yürütme biçimlerinden¹² biridir. Aristoteles’in diyalektikte ve retorikte bu uslamlama biçimini hangi adlar altında işlediğinden kısaca bahsedilerek filozofun retoriksel tümevarım yöntemi incelenecektir.

Aristoteles’in Paradeigma Anlayışı

Aristoteles *Topica* adlı yapıtında diyalektik akıl yürütmenin (*dialektikos logos*) iki yöntemi olduğunu söyler; bunlardan birisi *sylogismos* (Lat. *deductio*. T. tasım, tümdengelim ya da kıyas;), ötekisi ise *epagōgē*’dir (Lat. *inductio*. T. tümevarım ya da analogi;)¹³. *Epagōgē*’yi tikellerden (*ἀπὸ τῶν καθ’ ἕκαστα*) yola çıkarak bütüne (*ἐπὶ τὰ καθόλου*) doğru ilerleyen bir akıl yürütme metodu (*ἐφοδος*) olarak tanımlar (*Top.*, 105a13-14).¹⁴ Verdiği örnek şöyledir:

οἶον εἰ ἔστι κυβερνήτης ὁ ἐπιστάμενος κρᾶτιστος, καὶ ἡνίοχος, καὶ ὄλως ἔστιν ὁ ἐπιστάμενος περὶ ἕκαστον ἄριστος.

⁹ Dürüşken, *Roma’da Rhetorica Eğitimi*, s. 8.

¹⁰ Arist., *Rh.*, 1355b35.

¹¹ Arist., *Rh.*, 1355b35 vd.

¹² Tümevarımın yanında retoriğin kullandığı diğer biçim de tümdengelimli akıl yürütmedir. Aristoteles, retoriğin olası (*eikos*) argümana dayalı gücünü göz önünde tutarak, retoriğin kullandığı tümdengelimli akıl yürütme biçimini φανόμενος συλλογισμός yani “görünürde tasım” olarak tanımlamıştır (*Rh.*, 1356b10-15.) Çünkü retorikte kullanılan tasımı oluşturan önermelerden azı zorunludur (ἔστιν ὀλίγα μὲν τῶν ἀναγκαίων ἐξ ὧν οἱ ῥητορικοὶ συλλογισμοὶ εἰσι, *Rh.*, 1356b22-3), bu yüzden retoriksel tasımı oluşturduğumuz veriler daha çok “genelde doğru”dur (τὰ δὲ πλείστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ; *Rh.*, 1356b31) ve “olasılık”lar ile “göstergeler”den oluşur (ἐξ εἰκότων καὶ ἐκ σημείων, *Rh.*, 1356b32). Aristoteles, “görünürde” niteliği yüklediği ve *enthymēma* adını verdiği, tümdengelimli bu akıl yürütme biçiminin “retoriksel kanıtlamanın özü”nü oluşturduğunu söylemektedir (ἔστι σῶμα τῆς πίστεως; *Rh.*, 1354a15).

¹³ Arist., *Top.*, 105a. Aristoteles bu ifadeyi diğer yapıtlarının birçoğunda da tekrar eder. Örneğin bk. *Rh.*, 1356b1; *An. pr.*, 42a4; *An. post.*, 71a5-11, *Soph. el.*, 165b27; *Ph.*, 252a25, *Eth. Nic.*, 1139b28 (McCaskey, *Regula Socratis: The Rediscovery of Ancient Induction in Early Modern England*, s. 21).

¹⁴ Aristoteles’te benzer ifade için bk. *An. post.*, 71a6-9; *Top.*, 108b11; 155b34-156a5; *Rh.*, 1356b; 1402b (McCaskey, *Regula Socratis: The Rediscovery of Ancient Induction In Early Modern England*, s. 22).

Tıpkı işinin ehli bir dümenci en iyi dümenci ve işinin ehli bir araba sürücüsü de en iyi araba sürücüsü olduğu gibi, aslında işinin ehli bir kişi herhangi bir şey üzerinde en iyi olan kişidir.¹⁵

Bu örnekte Aristoteles 'işinin ehli kişi, herhangi bir şey üzerinde en iyi olan kişidir' tümel yargısına, biri "dümenci" ikincisi "arabacı" olmak üzere iki tikel örnek¹⁶ üzerinden giderek ulaşır.

Aristoteles diyalektiğin bu yöntemlerini retorikte farklı adlar altında işler. Tanımı şöyledir:

...καθάπερ καὶ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς τὸ μὲν ἐπαγωγή ἐστίν, τὸ δὲ συλλογισμός, τὸ δὲ φαινόμενος συλλογισμός, καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως ἔστιν γὰρ τὸ μὲν παράδειγμα ἐπαγωγή, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμός, τὸ δὲ φαινόμενον ἐνθύμημα φαινόμενος συλλογισμός. καλῶ δ' ἐνθύμημα μὲν ῥητορικὸν συλλογισμόν, παράδειγμα δὲ ἐπαγωγὴν ῥητορικὴν.

... nasıl ki Diyalektik türleri arasında tümevarım ve gerçek ile görünürde olmak üzere iki tür tasım vardır, burada da [retorikte] durum benzerdir. Yani örnek [*paradeigma*], tümevarımdır [*epagōgē*]; *enthymēma* tasımdır; görünürde *enthymēma* ise görünürde tasımdır.

¹⁵ Arist., *Top.*, 105a15-17.

¹⁶ İki tikel örnek üzerinden oldukça genel bir yargıya varması Aristoteles'in *inductio*'yu eksik uyguladığı durumunu akla getirebilir. Guthrie, evrensel tümel bir sonuca, tümelin içerdiği bütün tikellerin teker teker ortaya koyulmasıyla ulaşılan *inductio* yöntemine "perfect" yani "mükemmel" *inductio* yöntemi demektedir (Guthrie, *A History of Greek Philosophy Vol. VI: Aristotle An Encounter*, s. 188). Aristoteles, hiçbir yerde eksiksiz bir örnek listesi üzerinden giderek bir *inductio* örneği vermemiştir (McCaskey, *a.g.e.*, s. 22; Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*, s. 94). McCaskey, Aristoteles'in *inductio* yönteminde, tümel olguya varabilmemiz için ortaya koyduğumuz örnekler dışında birçok sayısız örnek olduğuna inandığını düşünmektedir (*a.g.e.*, s. 22). Ama Guthrie'nin de haklı olarak dile getirdiği gibi bu "mükemmel" *inductio* biçimi, normalde bizlerin ve Aristoteles'in uyguladığı *inductio* türünü temsil etmemektedir. Ross, Aristoteles'in *inductio*'yu üç biçimde kullandığını, bunlardan birisi olan tam *inductio* biçimine sadece bir pasajında (*An. pr.*, 68b) yer verdiğini söyler (*Aristotle's Prior and Posterior Analytics: A Revised Text With Introduction and Commentary*, s. 50). Araştırmacı, Aristoteles'in kafasındaki *inductio* yapısını ise şöyle açıklamaktadır: "Öyle görünüyor ki Aristoteles için tümevarımın doğası insanı özel bir bilgiden tümel bir bilgiye "sevketme"de yatar. Onun ihtiyacı olduğu örneklerin sayısı, yani tek bir örnek mi, birkaç örnek mi, birçok örnek mi, yoksa bütün örnekler mi olması gerektiği, uygulandığı konunun göreliliğine bağlıdır." (*Aristoteles*, s. 52). Bu yüzden McCaskey'e göre Aristoteles *inductio* yönteminin tam sayımdan daha başka bir şeyi garanti altına aldığını ve genel formunu oluşturan tikelleri aşan, güvenilir bir bilgi sağladığını düşünür (*Professor Higgins' Philosophy of Science: Why Can't Induction Be More Like Deduction?*, s. 5). Arslan, Aristoteles'in *inductio*'yu, "tümelin içine giren bütün özel hallerin teker teker incelenmesi" olarak betimlediği yerlerde, her zaman olmasa da genellikle, bu özel halleri "bir türün içine giren bireyler olarak değil, cinsin kaplamasını meydana getiren türler olarak ele aldığını" filozofun *Topica* (105a13-16) yapıtındaki ifadesine dayanarak söyler (*Top.*, 105a13-16; Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*, s. 94). Daha ayrıntılı bilgi için bk. (Guthrie, *a.g.e.*, s. 186 vd.); (Arslan, *a.g.e.*, s. 94 vd.); (McCaskey, *Professor Higgins' Philosophy of Science: Why Can't Induction Be More Like Deduction?*, s. 1-10); (Ross, *Aristotle's Prior and Posterior Analytics: A Revised Text With Introduction and Commentary*, s. 47-51).

Enthymēma'yı retoriksel tasım, *paradeigma*'yı ise retoriksel *epagōgē* olarak adlandırıyorum.¹⁷

Diyalektikte *epagōgē* adı altında işlenen *inductio* yani tümevarım, retorikte *paradeigma* olarak karşımıza çıkar. Yunanca “yan yana koyarak sergilemek”, “göstermek”, “işaret etmek”, “kıyaslamak” gibi anlamlara sahip *paradeiknymi* fiilinden türeyen ad, “örnek”, “model” ve dolayısıyla “örnek üzerinden gidilerek yapılan kanıtlama” anlamlarına gelmektedir.¹⁸ İlk bakışta *epagōgē*'nin işlevi retorikte biraz daha daralır görünmektedir; Aristoteles diyalektikte tikeller üzerinden tümel bir sonuca giden *epagōgē*'nin retorikte, tikel bir durumdan yola çıkarak başka tikel bir durumu kanıtlamak üzere kullanıldığını söyler:

ἔστι δὲ οὐτε ὡς μέρος πρὸς ὅλον οὐθ' ὡς ὅλον πρὸς μέρος οὐθ' ὡς ὅλον πρὸς ὅλον, ἀλλ' ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον, ὅταν ἄμφω μὲν ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θάτερον ἢ θατέρου, παράδειγμά ἐστιν·

[*paradeigma*] ne bütünden parçaya, ne parçadan bütüne, ne de bütünden bütüne [ilerleyen]; fakat parçadan parçaya, benzerden benzere [ilerleyen] bir türdür. Her ne zaman ikisi de aynı tür içine girerse ve biri ötekenden daha bilindik olursa, bu *paradeigma*'dır.¹⁹

Peri Rhētorikēs birinci kitapta (1356b; 1357b) yer alan bu iki tanım göz önüne alındığında, Aristoteles *paradeigma*'yı, *enthymēma* gibi kendi başına yetkin bir akıl yürütme biçimi olarak görmekte, işleyişini ise parçanın diğer bir parçaya olan benzerliği üzerine kurmaktadır. *Peri Rhētorikēs* ikinci kitapta (1402b) verilen *paradeigma* tanımı ise, birinci kitaptaki tanımlardan edindiğimiz düşünceleri sarsan niteliktedir:

ἐπεὶ δὲ τὰ ἐνθυμήματα λέγεται ἐκ τεττάρων, τὰ δὲ τέτταρα ταῦτ' ἐστίν, εἰκὸς παράδειγμα τεκμήριον σημεῖον ... τὰ δὲ δι' ἐπαγωγῆς ἐκ τοῦ ὁμοίου, ἢ ἐνὸς ἢ πλειόνων, ὅταν λαβὼν τὸ καθόλου εἶτα συλλογίσῃται τὰ κατὰ μέρος, διὰ παραδείγματος, ...

Enthymēma'lar olasılık, örnek, zorunlu ve olası im[ler] olmak üzere dört tür içinde toplanır, ...bir ya da birçok benzerlikten meydana gelen *epagōgē* aracılığıyla oluşanlar [*enthymēma*], tümel bir yargıya varıp sonra örnek aracılığıyla tikeli çıkarsar...²⁰

Bu tanımla metot kıyasın, ya da retorikteki adıyla *enthymēma*'nın koşulları içinde ele alınan ve parçadan bütüne gidip oradan tekrar parçaya inerek işlenen bir akıl yürütme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷ Arist., *Rh.*, 1356b10-15.

¹⁸ LSJ, “παράδειγμα” maddesi.

¹⁹ Arist., *Rh.*, 1357b20-22. Ayrıca bk. *An. pr.*, 69a14-15.

²⁰ Arist., *Rh.*, 1402b13; 16-19.

Tanımlardaki farklılık, Aristoteles'in iki ayrı *paradeigma* öğretisine sahip olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Bu soru bizi, akıl yürütmenin hareket rotasının nasıl olması gerektiği problemine götürür. Araştırmacıların birçoğu da işte tam bu noktada yani, Aristoteles'in "parçadan parçaya" ifadesi bağlamında, akıl yürütmeyi nasıl ilerlettiği konusunda fikir ayrılığı içindedir.²¹ Bu ilerlemede, bir parçadan ötekine genel bir olgunun (evrenselin) arabuluculuğuyla mı gidilmektedir? Yani Aristoteles'in "parçadan parçaya" ifadesi, "parçadan bütüne; bütünden parçaya" ifadesinin bir tür kısaltılmış (*shorthand*) hali midir? Yoksa *paradeigma* hem parçadan bütüne; bütünden parçaya" ilerleyen, hem de genel bir düşüncenin arabuluculuğu olmadan tamamen parçadan parçaya doğru giden birbirinden farklı iki yöneme mi sahiptir?²²

Benoit'ye göre, Aristoteles'in *paradeigma* metodunun özü bir genellemeyi²³ içermektedir.²⁴ "Genelleme" aynı tür (*genus*) içinde yer alan ve aynı evrensel ait olan iki parçayı birbirine bağlar.²⁵ Akıl yürütmeyi kuran hatip, bu genellemeyi dile getirmeyi ya da örtük olarak bırakmayı tercih edebilir; fakat hangisi tercih edilirse edilsin, genelleme *paradeigma*'nın ana kısmını oluşturur.²⁶ O halde Aristoteles'in "parçadan parçaya" ifadesi "parçadan bütüne; bütünden parçaya" ifadesinin kısaltılmış halidir.²⁷ Hatipler bu genellemeyi çoğu kez üstü kapalı ima etmişlerdir; aynı şekilde Aristoteles de *paradeigma*'yı tanımladığı yerlerde aynı imada bulunmuştur²⁸.

Hauser ise Aristoteles'in diyalektikte *epagōgē*'nin işlevi üzerine verdiği ikircikli²⁹ tanımlardan yola çıkar.³⁰ *Analytikon Proterōn*'da *epagōgē*, tamsayım yoluyla ilerleyen bir tür tündengelimli akıl yürütme yöntemidir³¹; *Analytikon Hysterōn*'da ise, evrensel olanın bilgisi için gerekli ilk öncüllere tikelleri deneyimleme yoluyla ulaştırılan metottur.³² Böylece *epagōgē* ilk tanıma göre, tasımın kullandığı evrensel önermeleri güçlendiren veya destekleyen; ikincisine göre tasımın kullanacağı önermeleri keşfeden bir yöntemdir. Hauser birincisini "destekleyici", ikincisini ise "bağımsız"³³ olarak adlandırır.³⁴ Dolayısıyla araştırmacı, *Peri Rhētorikēs* birinci ve ikinci kitapta, *paradeigma* üzerine dillendirilen iki farklı tanımın, *Analytikon Proterōn* ve *Hysterōn*'da *epagōgē* üzerine verilen tariflerin bir yankısı

²¹ Benoit, "On Aristotle's Example", s. 261.

²² Hauser, "The Example in Aristotle's Rhetoric: Bifurcation or Contradiction?", "Aristotle's Example Revisited".

²³ Genelleme ifadesiyle "tümel" ya da "evrensel" bir durum ya da olgu kastedilmektedir.

²⁴ Benoit, *a.g.e.*, 262.

²⁵ Benoit, *a.g.e.*, 264.

²⁶ Benoit, *a.g.e.*, 262.

²⁷ Benoit, *a.g.e.*, 264.

²⁸ Benoit, *a.g.e.*, 264.

²⁹ Araştırmacı buradaki anlamı "bifurcation" sözcüğü ile karşılamaktadır.

³⁰ Hauser, "The Example in Aristotle's Rhetoric: Bifurcation or Contradiction?".

³¹ 68b.

³² 100b.

³³ "Destekleyici" *supportive* sözcüğü için; "bağımsız" ise *independent* sözcüğü için kullanılmıştır.

³⁴ Hauser, "The Example in Aristotle's Rhetoric: Bifurcation or Contradiction?", s. 81.

olduğunu düşünür.³⁵ Buradan hareketle Hauser, “parçadan parçaya” ifadesinin *sensus literalis*, yani düz anlamıyla³⁶ değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.³⁷

Benoit’in tezine destek olarak bulduğu metinsel kanıt, Aristoteles’in *Analytikon Proteron*’da³⁸ *paradeigma* üzerine verdiği örneğe dayanmaktadır. Araştırmacı burada Aristoteles’in akıl yürütmeyi, genelleme üzerine oturarak kurguladığını ileri sürer. Eğer böyleyse, *paradeigma* tasım bağlantısı içerisinde ele alınmıştır. Kanıtlanması istenilen olay “Atinalıların, komşuları *Thēbai*’lilere karşı savaşmasının kötü” olduğudur. Aristoteles, bu sonuca ulaşabilmek için öncelikle “komşulara karşı savaşmanın kötü” olduğu olgusunun, yani bir genellemenin, “farz edilmiş” (*lēpton*) olması gerektiğini vurgular.³⁹ Bu genellemenin benimsenmesi için benzer örneklerden yararlanır. Bu örnek de “*Thēbai*’lilerin *Phokis*’lilere karşı savaşmasının kötü” olduğudur. Aristoteles, A harfinin büyük terim “kötü” kavramını, B harfinin orta terim “komşulara karşı savaşmak” durumunu, C harfinin küçük terim “Atinalılar *Thēbai*’lilere karşı” olgusunu ve D harfinin üçüncü yani benzer terim “*Thēbai*’liler *Phokis*’lilere karşı” durumunu tuttuğunu aktarır. Verilen bilgiler ışığında akıl yürütme biçimsel⁴⁰ kalıba şu şekilde sokulur:

Thēbai’lilerin *Phokis*’lilere karşı olması, kötüdür. (D-A’dır.)
Thēbai’lilerin *Phokis*’lilere karşı olması, komşulara karşı savaşmaktır. (D-B’dır.)
O halde komşulara karşı savaşmak, kötüdür. (B-A’dır.)

Komşulara karşı savaşmak, kötüdür. (B-A’dır.)
Atinalıların *Thēbai*’lilere karşı olması, komşulara karşı savaşmaktır. (C-B’dır.)
O halde Atinalıların *Thēbai*’lilere karşı savaşması, kötüdür (kötü olacaktır). (C-A’dır.)⁴¹

³⁵ Hauser, *a.g.e.*, s. 85.

³⁶ Hauser, akıl yürütme için gerekli olan biçimsel koşullar göz önüne alındığında genellemenin örnek ile örnek olarak gösterilen arasındaki boşluğu doldurduğunun açık bir şekilde ima edildiğini kabul eder. Fakat araştırmacının bu görüşe yaptığı itiraz, biçimsel geçerliliğin Aristoteles’in gözünde retoriksel akıl yürütmenin özünü oluşturmadığı gerçeğine dayanmaktadır (“Aristotle’s Example Revisited”, s.172).

³⁷ Hauser, *a.g.e.*

³⁸ 68b37-69a11.

³⁹ *Arist., An. pr.*, 69a3.

⁴⁰ Aristoteles mantığı çoğu zaman “biçimsel” olarak nitelendirilmektedir. Mantığında düşünce formlarının analizini yapmış olsa da filozofun insan düşüncesini, içinde yaşadığımız gerçeklikle bağlantı kurmadan incelediğini varsaymak Copleston’a göre büyük bir hata olacaktır (*A History of Philosophy Volume I: Greece and Rome*, s. 277). Aristoteles akılla açık seçik kavranan bazı durumların, akıl dışı gerçeklikte her zaman var olmadığını kabul etse de onun insan düşüncesinin analizi, gerçeklik hakkında var olan düşüncenin incelemesidir (Copleston, *a.g.e.*, 278).

⁴¹ Akıl yürütmenin ikinci kısmı yüklemli kesin kıyaslardan BARBARA’ya girmektedir.

Aristoteles *paradeigma* metodunu tanımladığı yerlerde kullanılan örneklerin aynı tür içine girdiklerini vurgular.⁴² Bu akıl yürütmedeki örnekler de, benzerlikten dolayı, aynı türün yani "kötü"nün (*genus*) içinde yer almaktadır. Ayrıca genelleme, akıl yürütmedeki iki parçayı birbirine bağlamaktadır. Aristoteles'in akıl yürütmeyi tasımsal koşullar içinde vermesi, ayrıca örneklerin dayandığı genellemeden söz etmesi Benoit'nin tezini doğrular nitelikte unsurlardır.

Hauser da tezini desteklemek için aynı metinsel kanıtı başvurur. Araştırmacı, bu örnekte "Atinalıların, komşuları *Thēbai*'lilere karşı savaşmasının kötü" olduğunun kanıtlanması için "komşulara karşı savaşmanın kötü" olduğu genellemesine gerek duyulduğunu düşünmez. Araştırmacının bu tezinin ardında Aristoteles'in, hem örneği vermesinin ardından *paradeigma* için yaptığı "parçadan parçaya ilerler" vurgusu vardır; hem de filozofun düşünce ve anımsama üzerine sahip olduğu fikirler yatmaktadır.

Tikeller hem düşünce hem de anımsama için gereklidir. Tikel, düşüncenin gerçekleşmesini sağlar; ayrıca anımsama için de bir dayanak noktası oluşturur.⁴³ Bu bağlamda *epagōgē* "bağımız" bir işlevde, yani ilk kelimelerin keşfi amaçlı kullanıldığında zihin, sezgisel olarak benzeri benzer ile gruplar. Yani tikel, zihinde dayanak noktaları oluşturan diğer tikellerle bir araya getirilir. Bu gruplama, referans noktalarındaki tikellerin hangi evrensel ait olduklarının farkındalığı sayesinde gerçekleşir; ama geçiş hareketi tikelden tikele doğrudur.⁴⁴ Hauser, Aristoteles'in düşünce ve algılama süreçleri üzerine düşündüklerinin *paradeigma*'ya uygulanabileceğini ileri sürer. Çünkü bu metod diyalektik *epagōgē*'nin bir yansımasıdır. O halde, *paradeigma* "parçadan parçaya" ilerlediğinde "bağımsız" *epagōgē* ile eşdeğerdir; "parçadan bütüne; bütünden parçaya" yol alan bir süreçte sahip olduğunda ise "destekleyici" *epagōgē*'yle özdeştir.⁴⁵ Araştırmacı buradaki örneğin, mantık disiplini açısından bakıldığında, tasım kurallarına dayandırılarak işlendiğini ve akıl yürütmede verilen örneklerin bir genellemeye varılmak üzere kullanıldığını kabul eder.⁴⁶ Ama bir örnekten diğer bir örneğe yapılan geçiş genellemeye gerek duyulmadan gelişen ve anında (simultane) yaşanan bir süreçtir.⁴⁷ Kişi örneklerin form açısından aynı olduklarını anlayabilir; bu süreçte ayrıca bir genelleme oluşturmak ve sonra bu genellemeyi örneğe uygulamak zorunda değildir.

Benoit, *Analytikon Proterōn* dışında, *Peri Rhētorikēs* 1357b25-32'de verilen örneği de tezine kanıt olarak gösterir.⁴⁸ Burada Dionysios'un "muhafız istediği için tiranlığa oynadığı" ispat edilmeye çalışılır. Bu noktada iki tikel örnek verilir: Muhafız istedikten hemen sonra bütün yetkileri ele geçiren Atina tiranı Peisistratos ve Megara tiranı Theagenes. Aristoteles bu örneklerin hepsinin, "tiranlığa oynayan kişi, muhafız ister" evrensel

⁴² *An. Pr.*, 69a 16-17; *Rh.*, 1357b 23-25.

⁴³ Hauser, "Aristotle's Example Revisited", s. 178.

⁴⁴ Hauser, *a.g.e.*

⁴⁵ Hauser, "The Example in Aristotle's Rhetoric: Bifurcation or Contradiction?", s. 85.

⁴⁶ Hauser, *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁷ Hauser, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁸ Benoit, "On Aristotle's Example", s. 264.

önermesi altında yer aldığını söyler⁴⁹. Filozof burada da, *Analytikon Proterōn*'da yaptığı gibi, akıl yürütmenin hangi genellemenin içinde yer aldığını hatırlatmıştır. Benoit, bu noktadan destek alır ve bu *paradeigma* örneğinin de genelleme üzerine kurulduğunu savunur.

Yalnız, Dionysios örneği, *Analytikon Proterōn*'da karşımıza çıkan örnek gibi, kıyas kurallarıyla temellendirilerek aktarılmamıştır. Terimleri belirleyerek örneği kıyas kurallarına yerleştirmek istediğimizde bir zorlukla karşı karşıya geliriz. Örnekleri kapsayan tür, “tiranlığa oynama” mı yoksa “muhafız isteme” mi? dir. Schweinfurth-Walla bu örneğin, *Analytikon Proterōn* 69a7-9'da verilen *paradeigma* tanımının referans alınmadan anlaşılmasının zor olduğunu ileri sürer.⁵⁰ Burada, *paradeigma* hem orta terimin, küçük terime ve üçüncü (benzer) terime uygun düştüğü hem de büyük terimin orta terime, üçüncü terime olan uygunluğundan dolayı benzediği vurgulanır. Bu bilgi doğrultusunda orta terimin, diğer bütün terimleri içine alan “muhafız isteme” olduğu anlaşılmaktadır. O halde geriye “tür” olarak alacağımız bir tek “tiranlığa oynama” kalmaktadır.⁵¹ Örneklerin bu türün içine girdiğini, akıl yürütmeyi oluşturan konuşmacı bilmekte, ama dinleyici henüz bilmemektedir.⁵² Bu da Aristoteles'in akıl yürütmedeki örneklerin bir tanesinin diğerine göre daha bilindik olması gerektiği söylemiyle uyusmaktadır.⁵³ A harfinin büyük terim “tiranlığa oynama” durumunu, B harfinin orta terim “muhafız isteme” olgusunu, C harfinin küçük terim “Dionysios”u ve D harfinin üçüncü yani benzer terim “Peisistratos ve Theagenes”i tuttuğunu düşündüğümüzde akıl yürütme şu şekilde kalıba girer:

Peisistratos ve Theagenes, tiranlığa oynar. (D-A'dır.)

Peisistratos ve Theagenes, muhafız ister. (D-B'dir.)

[O halde] Tiranlığa oynayan kişi, muhafız ister. (A-B'dir.) (*Inductio* sonucunda varılan tümel olumlu sonuç.)

Muhafız isteyen kişi, tiranlığa oynar. (B-A'dir.)

Dionysios, muhafız ister. (C-B'dir.)

[O halde] Dionysios, tiranlığa oynar. (C-A'dır.). (*Deductio* sonucunda varılan tikel olumlu sonuç.)⁵⁴

⁴⁹ *Rh.*, 1357b 31-2.

⁵⁰ *Studien zu den rhetorischen Überzeugungsmitteln bei Cicero und Aristoteles*, s. 54.

⁵¹ Schweinfurth-Walla, Aristoteles'in retoriksel *inductio* tanımlarında kullandığı $\text{ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθόλου}$ ile ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ifadeleri arasındaki farka dikkat çeker. İlki, genellemenin betimlendiği cümle anlamına gelirken, ikincisi akıl yürütmedeki örneklerin girdiği “tür”e yani “büyük terim”e işaret etmektedir. Schweinfurth-Walla'ya göre ikincil kaynaklarda bu ayırım her zaman açık bir şekilde verilmemiştir (*Studien zu den rhetorischen Überzeugungsmitteln bei Cicero und Aristoteles*, s. 55-56).

⁵² Schweinfurth-Walla, *a.g.e.*, 55.

⁵³ Schweinfurth-Walla, *a.g.e.*

⁵⁴ Bu akıl yürütmenin de ikinci kısmı, yüklemli kesin kıyaslardan BARBARA'ya girmektedir.

Hauser ise, yukarıda da vurguladığımız gibi, *Peri Rhētorikēs* 1357b'de aktarılan *paradeigma* tanımındaki "parçadan parçaya" ifadesinin düz anlamıyla değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. O halde araştırmacı Aristoteles'in, örneklerin dayandığı genellemeyi veriyor olmasını burada da göz ardı etmiştir. Benoit ise, genellemenin okuyuculara hatırlatılmasının tezini desteklediğini düşünmüş olmalıdır. Ayrıca örneğin, tasım kurallarıyla açıklanabilen bir yapıda olması da Benoit'nin fikrini destekler. Fakat Hauser, Aristoteles'in düşüncesinde retorikğin özünün biçimsel geçerlilik olmadığını hatırlatarak bir anlamda *paradeigma*'yı biçimsel bir kalıbına sokmanın bir anlam ifade etmeyeceğini ima eder.⁵⁵

Schweinfurth-Walla *Peri Rhētorikēs* ve *Analytikon Proterōn* pasajlarında verilen örneklerin yapısından yola çıkarak, Aristoteles'in *paradeigma*'yı, *inductio* ve *deductio* bölümlerinden oluşan, iki kısımlı bir uslamlama olarak düşündüğünü söyler.⁵⁶ Cope, *paradeigma*'daki işleyişin inişli ve çıkışlı (*ascendo et descendo*) bir yapıda olduğunu; bilinen örnekten genel bir kurala, oradan da bilinmeyene ulaşıldığını dile getirir.⁵⁷ Araştırmacı, Aristoteles'in *paradeigma* tanımlarındaki farklılığı bir anlamda göz ardı etmektedir. Kennedy, *paradeigma*'nın teoride kıyasa indirgenebileceğini, *Peri Rhētorikēs* (1402b12) ile *Analytikon Proterōn*'daki (2.23. 68b37) pasajları referans alarak kabul eder.⁵⁸ Sprute, tanımlardaki ayrılığı göz önüne alarak, *paradeigma*'da, dikkate değer olanın *inductio* kısmı olduğu; tasımsal bölümün ise arka planda kaldığı görüşündedir.⁵⁹ Velasco, *paradeigma*'nın iki farklı manada kullanıldığını kabul ederek, bunları *exemplum* ve *paradeigma* olarak adlandırır: *Exemplum* kanıtlamak istediğimiz durumla kıyaslama yapabilmek için kullandığımız tek bir "örnek"tir; *paradeigma* ise ispatlamak istediğimiz durum için kullandığımız "kanıt"tır.⁶⁰ Schweinfurth-Walla da Aristoteles'in *Peri Rhētorikēs* 1402b'de *enthymēma* içinde yer verdiği *paradeigma*'yla bütün bir akıl yürütmeyi kastetmediğini; bununla sadece akıl yürütmeyi örneklendirmek için kullanılan tekil durumu amaçladığını düşünür.⁶¹ Böylece araştırmacı Velasco'nun *exemplum* ifadesine yakın bir tanımlamada bulunmuştur.

Aristoteles'in *paradeigma* metodu üzerine araştırmacılar arasında var olan genel tartışma ve eğilimler bu yöndedir. Sonuç olarak, genelleme *paradeigma*'nın önemli bir parçasıdır. Bu yöntemle bir tezi kanıtlamak isteyen kişi, genellemenin referansına mutlaka ihtiyaç duyar. Genelleme akıl yürütmenin içinde ima edilmeyebilir. Aristoteles'in *Peri Rhētorikēs*'te verdiği Dionysios örneğinde de genelleme akıl yürütmenin içine dâhil edilmemiş, örnek aktarıldıktan sonra okuyuculara hatırlatılmıştır. Bundan dolayı, *paradeigma* üzerine Aristoteles'in verdiği tanımlardaki farklılıkların önemini yitirdiği, çünkü genellemenin bu yöntemin doğasında var olduğu söylenebilir. Aristoteles'in *paradeigma* için verdiği "parçadan parçaya"

⁵⁵ Hauser, "Aristotle's Example Revisited", s. 172.

⁵⁶ *Studien zu den rhetorischen Überzeugungsmitteln bei Cicero und Aristoteles*, s. 58.

⁵⁷ *An Introduction to Aristotle's Rhetoric*, s. 106-7.

⁵⁸ *The Art of Persuasion in Greece*, s. 98 dn. 96.

⁵⁹ *Die Enthymemtheorie der aristotelischen Rhetorik*, s. 81 vd.

⁶⁰ "The Paradigm in Aristotle's Rhetoric and its Use in Judicial Speeches", s. 4.

⁶¹ *Studien zu den rhetorischen Überzeugungsmitteln bei Cicero und Aristoteles*, s. 58.

ifadesi de genelleme göz önüne alındığında şu şekilde uzlaştırılabilir görünmektedir.

Filozof *Analytikon Proterōn*'da, *epagōgē* ve *paradeigma*'nın iki bakımdan farklı olduğunu dile getirir: İlk olarak *epagōgē*'de, büyük terimin kapsadığı bütün tikellerin hepsinin orta terime uygun olduğu incelenerek gösterilir, buna karşın *paradeigma*'da büyük terimin içine giren tikellerin hepsi kanıt olarak kullanılmaz; ikinci olarak *epagōgē*'de sonuç küçük terime bağlı değildir, *paradeigma*'da ise bağlıdır; yani *epagōgē*'de sonuç tùmeldir, *paradeigma*'da ise tikeldir.⁶² O halde *paradeigma*'da, *epagōgē*'nin aksine tam bir sayım yapılmadığı için, bu akıl yürütme metoduyla biçimsel geçerliliğe sahip, genel bir yargıya varılması Aristoteles'in ifadesine göre mümkün görünmemektedir. Bu yüzden Aristoteles, teoride *paradeigma*'nın biçimsel genel bir sonuca ulaşamayacağını bildiğinden dolayı, bu akıl yürütmenin prosedürünü sınırlayıcı ifadeler kullanmış olabilir. Fakat her durumda *paradeigma*'nın dayanak noktası olarak bir genellemeye ihtiyaç duyması bizce göz ardı edilemeyecek bir gerçek olduğundan, Aristoteles'in de genellemeyi örneklerini işlerken vermeyi bu anlamda tercih ettiği söylenebilir. Bu noktada filozofun genellemeyi verirken akıl yürütmeyi biçimsel bir kalıba oturtarak yapısını anlaşılır kılmaya çalıştığı da düşünülebilir. Aristoteles'in tanımlarına göre teoride parçadan parçaya ilerlemesi gereken *paradeigma*, hem pratikte hem de düşüncede Benoit'nin deyimiyle genellenenin "arabuluculuğu"yla iş görmektedir. Bu da Aristoteles'in *paradeigma*'yı hem *inductio* hem de *deductio* olmak üzere iki basamaklı bir akıl yürütme olarak kurguladığı izlenimini vermektedir. Cicero'nun da Aristoteles'in *paradeigma* tanımlarına yakın bir yöntem aktardığı ve genellemeye başvurduğu söylenebilir.

***Cicero'da Retoriksel Inductio*⁶³**

Cicero, *De Inventione*'de⁶⁴ retoriksel akıl yürütmenin iki yöntemi olduğunu söyler:

⁶² Arist., *An. pr.*, 69a15-19.

⁶³ Başlıkta *inductio*'yu "retoriksel" olarak tanımlamamızın nedeni, Cicero'nun retorikte ve biçimsel mantıkta kullanılan *inductio* türü akıl yürütmeyi, Aristoteles'in yaptığı gibi, farklı adlar altında ayırmamasından kaynaklanmaktadır. Metnin devamında Cicero'nun tanımına uyularak, *paradeigma*'yı karşılamak üzere sadece *inductio* sözcüğü kullanılacaktır.

⁶⁴ Retorik teorisini ele alan bu kitabın esas alınmasının nedeni, akıl yürütme kuramı (*argumentandi ratio*) üzerine en geniş teknik bilgi, tanım ve örneklerin Cicero'nun diğer yapıtlarının aksine bu kitabında bulunuyor olmasından (Montefusco, "Omnis autem argumentatio...aut probabilis aut necessaria esse debet (Cic. *Inv. rhet.* 1.44)" s. 1 dn. 1) kaynaklanmaktadır. Cicero, bu yapıtıyla hatiplerin konuşmalarını hazırlarken yararlanacakları retorik kurallarını toplayıp bir arada sunmayı amaçlamıştır. Yapıtını kendi deyimiyle, *puer aut adolescentulis*, yani on beş ila on yedi yaşları arasındayken yazdığı (MÖ 91-89) düşünülen Cicero, çalışmasını konuşmanın beş kısmını (*inventio*: buluş, *dispositio*: düzenleme, *elocutio*: üslup, *memoria*: ezber ve *pronuntiatio*: sözlü sunuş) oluşturan öğeleri işleyecek biçimde planlamış, buna karşın yalnız *inventio* bölümünü tamamlayabilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Kennedy, (*The Art of Rhetoric in the Roman World*, s. 107-110).

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est aut per ratiocinationem.

O halde her sav ya *inductio* ya da *ratiocinatio* yoluyla işlenmelidir.⁶⁵

Bu, Aristoteles'in *Peri Rhētorikēs* 1356b10-15'te yaptığı ayrımla aynıdır. O halde, *inductio*, tümevarımlı retoriksel akıl yürütme metodu *paradeigma*'ya, *ratiocinatio* ise tümdengelimli retoriksel akıl yürütme biçimi olan *enthymēma*'ya karşılık gelmektedir. Cicero, ilk kez Aristoteles'in⁶⁶ retoriksel akıl yürütme biçimi olarak saydığı bu iki yöntemi aynen kabul eder.⁶⁷ *Inductio* tanımı şöyledir:

Inductio est oratio quae rebus non dubiis captat assensiones eius quicum instituta est; quibus assensionibus facit ut illi dubia quaedam res propter similitudinem earum rerum quibus assensit probetur.

Inductio, kuşku götürmeyen konular sayesinde tartışılan kişinin onayını kazanan konuşmadır; bu onaylamalarla şu yapılı: kuşkulu bir konu, tartışılan kişinin kabul ettiği konuların benzerliği sayesinde ona onaylatılır.⁶⁸

Hemen ardından Cicero, bir örnekle verdiği tanımı netleştirmeye çalışır. Örnek, Sokratesçi Aeschines'in kayıp *Aspesia* diyalogundan alınmadır. *Aspesia*, önce Ksenophon'un karısına, daha sonra da Ksenophon'a bir takım sorular sorarak onları en sonunda onaylamak istemeyecekleri bir duruma onay vermek zorunda bırakır. Bu durum şudur: Her ikisi de en iyi karı ve kocayı arıyordu, bununla birlikte yeryüzünde sahip olduklarından daha iyi eşlerin olabileceğini düşünmekten vazgeçmedikleri sürece, her zaman kendilerini aradıkları bu "en iyi eş" in yoksunluğu içinde bulacaklardır. Örneğin tamamı şöyledir:

Dic mihi quaeso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum quam tu habes, utrum illudne an tuum malis?" "Illud," inquit. "Quid si vestem aut ceterum ornatum muliebrem preti maioris habeat quam tu habes, tuumne an illius malis?" Respondit: "illius vero." "Age sis,"

⁶⁵ *Inv. rhet.*, I. 51.

⁶⁶ Kennedy, bu akıl yürütme yöntemlerini ve adlarını bulan ilk kişinin Aristoteles olmadığını vurgular (*The Art of Persuasion in Greece*, s. 99). Aristoteles, bu yöntemleri retorik bel kemiği sayarak bir anlamda kendinden önce var olan retorik teorisine yenilik getirmiştir.

⁶⁷ Cicero'nun, *De Inventione*'yi yazdığı sırada Aristoteles'in *Peri Rhētorikēs* yapıtıyla ilgili ilk elden bir bilgiye sahip olmadığı yaygın bir kanıdır (Fortenbaugh, "Cicero as a Reporter of Aristotelian and Theophrastean Rhetorical Doctrine", s. 40).

⁶⁸ *Inv. rhet.*, I. 51. Bu tanımdaki ana fikir farklı fakat benzer örnekler verilerek, kendi başına sunulduğunda kabul edilemeyecek bir olguya onay verilmesini sağlamaktır; bu yüzden Cicero, bu türden bir *inductio*'nun gerçeği bulmak yerine bir düşünceye onay verilmesini sağladığının farkındadır (Fortenbaugh "Cicero On Invention 1.51-77 Hypothetical Syllogistic and the Early Peripatetics", s. 28 dn. 8).

inquit “quid si virum illa meliorem habeat quam tu habes, utrumne tuum malis an illius?” Hic mulier erubuit. Aspasia autem sermonem cum ipso Xenophonte instituit. “Quaeso,” inquit, “ Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat quam tuus est, tuumne equum malis an illius?” “Illius,” inquit. “Quid si fundum meliorem habeat quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis?” “Illum,” inquit, “meliorem scilicet.” “Quid si uxorem meliorem habeat quam tu habes, utrum tuamne an illius malis?” Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: “Quoniam uterque vestrum,” inquit, “id mihi solum non respondit quod ego solum audire volueram, egomet dicam quid uterque cogitet. Nam et tu, mulier, optimum virum vis habere et tu, Xenophon, uxorem habere lectissimam maxime vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior neque femina lectior in terris sit, profecto semper id quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis ut et tu maritus sis quam optimae et hace quam optimo viro nupta sit.

Ksenophon’un eşi, lütfen söyle bana, eğer komşun sahip olduğundan daha güzel bir altın mücevhere sahip olsaydı, hangisini tercih ederdin, onunkini mi yoksa kendininkini mi? “Onunkini” diye cevap verdi. “Eğer seninkinden daha pahalı bir elbiseye ya da kadınsı başka bir süs eşyasına sahip olsaydı, hangisini yeğlerdin, kendininkini mi yoksa onunkini mi? “kuşkusuz onunkini” diye yanıt verdi. “Pekala” dedi “eğer seninkinden daha iyi bir eşe sahip olsaydı hangisini yeğlerdin, kendininkini mi yoksa onunkini mi?” Bunun üzerine kadın kıpkırmızı oldu. Aspasia Ksenophon ile konuşmaya başladı. “Ksenophon” dedi “Lütfen söyle, eğer komşun senden daha iyi bir ata sahip olsaydı, kendi atını mı yoksa onunkini mi yeğlerdin?” “Onunkini” dedi. “ Eğer senden daha iyi bir çiftliği olsaydı, hangi çiftliğe sahip olmayı yeğlerdin?” “Onunkini” dedi “daha iyisini tabi ki de”. “Peki sahip olduğundan daha iyi bir eşe sahip olsaydı, hangisini yeğlerdin kendininkini mi yoksa onunkini mi?” Burada Ksenophon da sustu. Daha sonra Aspasia: “İkiniz de bana yalnızca duymak istediğimi söylemediğiniz için, düşündüğünüz şeyi ben [sizlere] söyleyeceğim. Zira hem sen, hanımefendi, son derece iyi bir adama sahip olmayı istiyorsun hem sen, Ksenophon, son derece seçkin bir eşinin olmasını arzuluyorsun. Dünya üzerinde ne daha iyi bir adamın, ne de daha seçkin bir kadının olmadığına ikna olmadıkça, Gerçekten de her zaman en iyi olduğunı düşündüğünüz şeyi arzulayacaksınız: hem sen mükemmel bir adamla, hem de o, mükemmel bir kadınla evlenecek olma yolunu son derece arzulayıp elde etmeye çalışacaksınız.⁶⁹

Cicero’nun Aspasia ve Ksenophon’un karısı ile Aspasia ve Ksenophon olmak üzere iki basamaktan oluşan *inductio* örneği, Aristoteles’in *Analytikon Proterōn* 69a’da verdiği ve yukarıda da incelediğimiz örnek ile aynı yapıya

⁶⁹ Cic., *Inv. rhet.*, I. 51.-52.

sahip bir akıl yürütmedir. Cicero bu noktada örnekler üzerinden giderek "daha iyi olan arzulanır" genel yargısına varır.⁷⁰ Bu yargı açık bir şekilde ifade edilmemesine karşın, akıl yürütmenin bu genelleme referans alınarak oluşturulduğu söylenebilir. Daha sonra Cicero, bu genel yargıdan hareketle *deductio* yöntemiyle tikele iner ve hem Ksenophon'un karısının hem de Ksenophon'un kendisinin aslında "daha iyi eşler" aradıkları olgusunu "hem sen, hanımefendi, son derece iyi bir adama sahip olmayı istiyorsun hem sen, Ksenophon, son derece seçkin bir eşinin olmasını arzuluyorsun" cümlesiyle dile getirir. Bu sonuç cümlesinden sonra yaptığı yorumlar ise, yapılan çıkarımı toparlayıcı ve pekiştirici genel bir durum değerlendirmesidir; burada söylenenler akıl yürütmeden çıkan sonuçla biçimsel olarak bağlantılı değildir. Cicero'nun verdiği bu örneğin, Aristoteles'teki örneğin⁷¹ yapısı ile benzer olduğunu daha iyi gösterebilmek adına, akıl yürütmenin ilk basamağındaki *inductio* ve *deductio* bölümlerini biçimsel akıl yürütme kalıbına oturtalım.⁷²

A harfinin büyük terim "arzulanır" kavramını, B harfinin "daha iyi" orta terimini, C harfinin küçük terim "komşunun kocası"nı ve D harfinin üçüncü yani benzer terim "komşunun giysisi"ni tuttuğunu düşündüğümüzde, akıl yürütme şemamız şöyledir:⁷³

Komşunun giysisi, daha iyidir. (D—B'dir)
Komşunun giysisi, arzulanır. (D—A'dır.)
[O halde] daha iyi olan şeyler, arzulanır. (B—A'dır.)

302

Daha iyi olan şeyler, arzulanır. (B—A'dır.)
Komşunun kocası, daha iyidir.(C—B'dir.)
[O halde] Komşunun kocası, arzulanır. (C—A'dır.)

Ksenophon'un karısı ile Aspasia arasında geçen bölüme, yani akıl yürütmenin ilk kısmına uyguladığımız bu şema, Aspasia'nın Ksenophon ile akıl yürüttüğü ikinci kısma da uygulanabilir. O halde Cicero'nun bu örnek ile Aristoteles'in *paradeigma* tanımına uyduğu söylenebilir. Cicero, Aristoteles gibi genellemeyi okuyucularına hatırlatmamıştır, ama referans noktasının bu olduğu, örneği biçimsel akıl yürütme kalıbına soktuğumuzda ortaya çıkmaktadır.

Cicero, Aspasia ile Ksenophon ve karısı arasında geçen *inductio* örneğinin bazı kişiler için yeterli olamayabileceğini düşünmektedir.⁷⁴ Çünkü bu, soru soran ve yanıt veren arasında diyalog biçiminde geçen bir

⁷⁰ Schweinfurth-Walla, *Studien zu den rhetorischen Überzeugungsmitteln bei Cicero und Aristoteles*, s. 148-9.

⁷¹ *An. pr.* 2.23. 68b.

⁷² Bu noktada Cicero'nun verdiği benzer durumların hepsini değil bir tanesini kullanmak yeterli olacaktır.

⁷³ Schweinfurth-Walla, *Studien zu den rhetorischen Überzeugungsmitteln bei Cicero und Aristoteles*, s. 149.

⁷⁴ *Inv. rhet.*, I. 54. Fortenbaugh, bu örneğin siyasal bir konuşmadan daha çok diyalektığe adapte edilebilir olduğu izlenimi yarattığını; bu düşüncenin de Cicero'nun *inductio*'yu başka bir örnekle desteklemesiyle onaylandığını düşünmektedir ("Cicero as a Reporter of Aristotelian and Theophrastean Rhetorical Doctrine", s. 29).

konuşmadır (*sermo*) ve bu yüzden hukuk alanına uygun yapıda değildir.⁷⁵ Mahkemede davacı, sorduğu sorulara yine kendisi cevap vererek kesintisiz bir konuşma yapmaktadır. Cicero da *inductio*'nun kesintisiz bir konuşmaya (*in oratione perpetua*) nasıl uygulandığını göstermek isteyerek Yunanlılar arasında oldukça iyi bilindiğini söylediği *Thebai*'li komutan Epaminondas davasından örnek verir. Öncesinde ise bu akıl yürütme yönteminin ilkesinin, diyalogda (*in sermone*) ya da konuşmada (*in dicendo*) farklı olmadığını vurgulamayı ihmal etmez.⁷⁶

Davanın konusu şudur: *Thebai*'li komutan Epaminondas orduyu, yasal olarak kendisinden sonra komutanlık yapacak kişiye teslim etmeyerek bir kaç gün daha meclis kararına ve yasalara aykırı bir biçimde elinde tutar ve bu süre içerisinde *Lakedaimonia*'lılara karşı savaşarak yengi kazanır. Komutan Epaminondas, bu tutumuyla yengi kazanmış olmasına rağmen, meclis kararına ve yasalara karşı gelmiş, ayrıca kendi kararını savunmasıyla da yasaya yeni bir yorum getirmiştir:

Si iudices, id quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse ascribat ad legem et addat hanc exceptionem: extra quam si quis rei publicae causa exercitum non tradiderit, patiemini? Non opinior. Quid si vosmet ipsi, quod a vestra religione et a spaiencia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem ascribi iubeatis, populus Thebanus id patietur fieri? Profecto non patietur. Quod ergo ascribi ad legem nefas est, id sequi, quasi ascriptum sit, rectum vobis videatur? Novi vestram intellegentiam; non potest ita videri, iudices. Quodsi litteris corrigi neque ab illo neque a vobis scriptoris voluntas potest, videte, ne multo indignius sit id re et iudicio vestro mutari quod ne verbo quidem commutari potest.

303

Ey yargıçlar, eğer Epaminondas yasa yazıcının da aynı görüşte olduğunu söyleyerek yasaya ekleme yapsa ve şu istisnayı eklese: kişi, devletin çıkarı söz konusu olduğu durumlar dışında, orduyu teslim etmelidir. Kabul edecek misiniz? Bence kabul etmeyeceksiniz **[Birinci örnek]**. Peki, bizzat sizler inancınızla ve aklınızla hiç bağdaşmadığı halde, bu aynı istisnanın, halkın rızası olmadan yasaya eklenmesini emretseniz, *Thebai* halkı bunun olmasını kabul eder mi? kesinlikle etmez **[İkinci örnek]**. O halde yasaya ekleme yapmak suç olduğuna göre **[İki örnek üzerinden varılan tümel sonuç]**, bir şeyin, sanki yasaya eklenmiş gibi, peşinden gidilmesi size doğru geliyor mu **[Akıl yürütmenin deductio'yla varılan tikel sonucu]**? Kavrayış gücünüzü biliyorum; Jüri üyeleri, bu şekilde sizlere doğru gelmez. Yazılanların onun veya sizin tarafınızdan değiştirilmesi yasa koyucunun arzusu olamayacağı için, bir kelimesi bile değiştirilemeyecek bir şeyin

⁷⁵ Quintilianus, *inductio*'nun şüphelileri sorgulamada oldukça güçlü bir yöntem olduğunu fakat kesintisiz bir konuşmada farklı uygulandığını vurgular, *Inst.*, V. 11.5.

⁷⁶ *Inv. rhet.*, I. 55.

üzerinde, vereceğiniz kararlarla değiştirilmesinden daha yakışsız bir şeyin olamayacağını anlayın **[Sonucu pekiştirici cümle]**.⁷⁷

Cicero bu akıl yürütmeyi, iki tikel örnek üzerinden biçimlendirir. Bunlardan bir tanesi Epaminondas; ikincisi ise mahkemedeki jüri üyeleridir. Cicero'nun bu iki örnekte, yasaya izinsiz eklemeler yapılması durumunda ortaya çıkacak suçu ve hoşnutsuzluğu vurgulayan ifadeleri, okuyucuyu "izinsiz bir şekilde yasaya ekleme yapılamayacağı" genellemesine yönlendirir. Cicero, genellemeyi dile getirdikten hemen sonra, akıl yürütmenin sonucunu verir. Bu, yasaya ekleme yapmanın suç olduğu bir durumda, "bir eylemin, yasaya ekleme yapıldığı düşünülerek gerçekleştirilmesinin de doğru olmadığı" yargısıdır. Cicero retorik bir soru sorarak verdiği bu sonuç cümlesi ile üstü kapalı olarak, Epaminondas'ın yasayı kendine göre yorumlamasının genelde kabul edilemeyeceğini vurgular. Bu sonuç, genellemenin içine giren tikel bir duruma işaret eder; fakat Epaminondas'ın adına yer verilmeden, genellemeyi andıran bir üslupta ve sanki onun devamıymış gibi söylendiği düşünülebilir. Aslında Cicero, genelleme ve sonuç olarak ayırdığımız bu iki ifadeyi, genel bir yargı olarak alıp Epaminondas'ın gerçekleştirdiği eylemin doğru olmadığını vurgulayan bir cümleye yer vermiş olsa hem biraz önce incelediğimiz Aspasia örneğine yakın bir akıl yürütme vermiş olacaktı hem de Aristoteles'in *paradeigma* örneklerine bir ölçüde uyumuş olacaktı. Böylece akıl yürütmenin *deductio* kısmı da biçimsel bir kalıba şu şekilde oturtulabilecekti:

304

Yasaya ekleme yapmak suç olduğuna göre, bir şeyin sanki yasaya eklenmiş gibi peşinden gidilmesi, doğru değildir.

Epaminondas orduyu teslim etmeyerek, bir şey sanki yasaya eklenmiş gibi peşinden gitmiştir.

O halde Epaminondas'ın orduyu teslim etmemesi, doğru değildir.⁷⁸

Cicero bu akıl yürütmeyi de *inductio* ve *deductio* olmak üzere iki basamaklı bir yapıda planlar, ancak sonuç cümlesinde Epaminondas'ı vurgulamayarak Aristoteles'teki örneklerin yapısından uzaklaşmıştır.

Sonuç

Gördüğümüz gibi Cicero'nun *inductio* yöntemi de genelleme içermektedir. Cicero, Aristoteles'in aksine, verdiği *inductio* tanımında genelleme üzerine herhangi bir söylemde veya bir vurguda bulunmaz. Buna karşın birinci örneğinde genelleme örtük bir şekilde varlığını hissettiriyorken, ikincisinde apaçık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu da Cicero'nun *inductio*'yu, hem *inductio* hem de *deductio* bölümlerine sahip iki basamaklı bir akıl yürütme olarak kurguladığını gösterir. İncelediğimiz son örneğin kapanış cümlesi Aristoteles'inkilere uymasa da, düşünürün *inductio* yöntemi de Aristoteles'inki gibi bir genellemenin öncülüğünde ilerleyen

⁷⁷ Cic., *Inv. rhet.*, I. 56.

⁷⁸ Bu akıl yürütme, yüklemli kesin kıyaslardan BARBARA'ya girmektedir.

yapıya sahiptir. O halde *paradeigma*'da genellemenin işlevinin önemli olduğu söylenebilir. Savını bu akıl yürütme metoduyla kanıtlamak isteyen hatibin önce genellemeyi zihninde kurup, sonra örnekleri bir araya getirmesi yerinde olacaktır. Sonuç olarak örnek ile kanıtlanmak istenen durumun birbirlerine uygun olup olmadığı aynı genelleme içine girip girmemelerine bağlıdır. Aynı genellemenin altına girmedikleri gösterildiğinde, sav da çürütülmüş olacaktır.

KISALTMALAR & KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3: Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Arist.* = Aristoteles
- _____. *An. Pr.= Analytikon Proterōn*. (2002). *The Categories, On Interpretation, Prior Analytics*. Çev. Hugh Trendennick Cambridge (Ma): Harvard University (The Loeb Classical Library).
- _____. *An. Post.= Analytikon Hysterōn*. (1960). *Posterior Analytics, Topica* Çev. Hugh Trendennick. Cambridge (Ma): Harvard University, (The Loeb Classical Library).
- _____. (1960). *Aristotle's Prior and Posterior Analytics: A Revised Text With Introduction And Commentary*. Çev. Ross. W.D. London: Oxford University.
- _____. *Rh.= Peri Rhētorikēs*. (2006). *The "Art" Of Rhetoric*. Çev. John Henry Freese, Cambridge (Ma): Harvard University, (The Loeb Classical Library).
- _____. *Top.= Topikōn*. (2002). *The Categories, on Interpretation, Prior Analytics*. Çev. Hugh Trendennick Cambridge (Ma): Harvard University, (The Loeb Classical Library).
- Benoit, W. L. (1987) "On Aristotle's Example." *Philosophy&Rhetoric* 20/4: 261-267.
- Cic.* = Cicero
- _____. *Inv. Rhet.= De Inventione*. (1993). *De Inventione, De Optimo Genere Oratorum, Topica*. Çev. H. M. Hubbell. Cambridge (Ma): Harvard University, (The Loeb Classical Library).
- Cope, E.M. (1867) *An Introduction ao Aristotle's Rhetoric*. London&Cambridge: Macmillan And Co, *Archive.Org*. Web.
- Copleston, F. (2008). *A History of Philosophy Volume 1: Greece And Rome*. Great Britain: Continuum.
- Dürüşken, Ç. (2. Basım 2001). *Roma'da Rhetorica Eğitimi*. İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat.
- Fortenbaugh, W. W. (1998). "Cicero, on Invention 1.51-77 Hypothetical Syllogistic and the Early Peripatetics." *Rhetorica* 16/1: 25-46.
- _____. (2005). "Cicero As A Reporter Of Aristotelian And Theophrastean Rhetorical Doctrine." *Rhetorica* 23/1: 37-64.
- Guthrie, W.K.C. (1990). *A History of Greek Philosophy Vol. VI: Aristotle An Encounter*. Cambridge: Cambridge University.
- Grünberg, T. (2005). *Felsefe Ve Felsefi Mantık Yazıları*. İstanbul: Yky.
- Hauser, G. A. (1968). "The Example in Aristotle's Rhetoric: Bifurcation or Contradiction?" *Philosophy&Rhetoric* 1/2: 78-90.
- _____. (1985). "Aristotle's Example Revisited." *Philosophy&Rhetoric* 18/3: 171-180.
- Kennedy, A. G. (1963) *The Art of Persuasion in Greece*. New Jersey: Princeton University.
- _____. (1972). *The Art Of Rhetoric in the Roman World*. New Jersey: Princeton University.

- Martin-Velasco, M. J. (2014). "The Paradigm in Aristotle's Rhetoric and its Use in Judicial Speeches.", Academia.Edu Web.
- Lsj = The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon. "Παράδειγμα" Tanım. Web.
- Mccaskey, J. P. (2006) *Regula Socratis: The Rediscovery of Ancient Induction in Early Modern England*. Stanford University Johnmaccaskey.Com Web. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ____(2010). *Professor Higgins' Philosophy Of Science: Why Can't Induction Be More Like Deduction?*. Academia.Edu Web.
- Montefusco, C. L. (1998) "Omnis Autem Argumentatio...Aut Probabilis Aut Necessaria Esse Debebit (Cic. Inv. 1.44)" *Rhetorica* 16/1: 1-24.
- Ocd³ = Hornblower, S. - A. Spawforth. (1996³). *The Oxford Classical Dictionary* (Üçüncü Basım). Oxford/New York: Oxford University.
- Öner, N. (11. Basım 2011). *Klasik Mantık*. Ankara: Divan.
- Ross, W.D. (1993). *Aristoteles*. (Ed.) Prof.Dr.Ahmet Arslan. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Schweinfurth-Walla, S. (1986). *Studien Zu Den Rhetorischen Überzeugungsmitteln Bei Cicero Und Aristoteles*. Tübingen: Gunter Narr.
- Sprute, J. (1982). *Die Enthymemtheorie Der Aristotelischen Rhetorik*, Göttingen.

Aristoteles'in Paradeigma Anlayışı ve Cicero'nun Retorikteki Kullanımına Etkisi